

Fund & Fortid

ARKÆOLOGI FOR ALLE

NUMMER 4 · 2012

SDANYT · NYT FRA FORMANDEN · AKTIVITETSKALENDER · REJSER

SAMMENSLUTNINGEN AF DANSKE AMATØRARKÆOLOGER

INDHOLD

Plads til fortiden.	3
Fra nøgne får til uldne dragter.	4
SDA-rejse til Tyrkiet.	7
Værløsebiblen og Alugodo.	10
Grønvang 2.	15
Murstenologi for arkæologer.	19
Sjællandstræf 2012 i Osted.	24
Formandens klumme, Tilbageblik.	26
Kontingent og abonnement.	28

Udgives af Sammenslutningen af Danske Amatørarkæologer (SDA). Bladet udsendes fire gange om året i marts, juni, september og december til alle medlemmer af SDA.

Årsabonnement på Fund&Fortid

240 kr. for abonnenter uden medlemskab af en SDA-forening eller -gruppe. 200 kr. for abonnenter med medlemskab af en SDA-forening eller -gruppe. SDA-foreninger og -grupper samt personlige medlemmer af SDA modtager Fund&Fortid som en del af medlemskabet. Læs om medlemskab af SDA, herunder kontingentforhold på www.arkaeologi-sda.dk

Årsabonnement betales til Karsten Pedersen, tlf.: 3888 4832, e-mail: kbp@pedersen.tdcadsl.dk, giro 877-2010, bank: reg.nr. 1551, kontonr. 8772010. Indbetaling fra udlandet: IBAN: DK15 3000 0008 7720 10. SWIFT – BIC: DABADKDK. Husk at angive postnummer og navn på evt. medlemsforening eller -gruppe.

Årsabonnement tegnes hos John Petersen, tlf.: 4499 4647, e-mail: oldmiden@gmail.com

Redaktion

Niels Bødker Thomsen (ansvarshavende), Iben Skibsted Klæsøe, John Petersen, Niels Ishøj Christensen, Alan Tomlinson, Benny Staal og Peter Hoffmann.

Eksterne redaktører:

Mogens Højgaard, Klaus Thorsen og Preben Ravnsvad

Layout og opsætning: Hans Aasted. Tryk: Nordvestgrafik.

Hvor fotografen ikke specielt er anført, er billederne forfatterens/finderens.

Forslag til artikler, indlæg, nyheder, annoncer m.m. sendes til: Niels Bødker Thomsen, Bjørnsholmsvej 44, 3500 Værløse, tlf. 44 48 18 08, e-mail: nbt@os.dk. Indsend venligst artikler og foto i elektronisk form, på cd/dvd eller som vedhæftet fil. Illustrationer: Skarpe farvefotos som papirbilleder eller digitale billeder med en filstørrelse på min. 1Mb.

Aktuelt stof som forventes bragt i kommende numre, skal indsendes senest otte uger inden udgivelsesmåned.

Læs i kommende numre

- Murstenologi for arkæologer, del 2
- Forhistorie i farver – farver og klæder
- En ødekirkegård ved Randers Fjord
- CT-scanning af moselig
- Dyreornamentikkens stilarter i jernalder og vikingetid
- Huller i skafthuløkser
- Fund af jadeøkser
- Hattenåle på Bornholm
- Tekstiltforskning og geokemi – hvordan kan de sammen?
- Bondestenalderens årstidsvariationer
- Helleristninger viser bronzealderens mystiske rækker af gruber
- Høgsboskatten
- Brommespidser – pile eller spydspidser? Om harpuner og kastespyd
- Elhøj, en 12.000 år gammel rasteplads fra Brommekultur
- Behandling og konservering af jern og andre metalfund

Forside:

De tidligste danske tamfår har formentlig lignet stamfaderen, den asiatiske mouflon.

Foto: Aykut Ince

Værløsefiblen og Alugodo

Værløsefiblen eller Alugodfiblen er en rosetfibel (fig. 1), der blev fundet i 1944 under Anden Verdenskrig i forbindelse med et entreprenørarbejde på Flyvestation Værløses område. Fundet, der omfattede flere genstande, er grundigt beskrevet og tolket. Følgende er en beskrivelse af Værløsefiblen og et bud på, hvem kvinden, der bar rosetfiblen, og som formentlig døde i en ung alder, kan være. Hvorfor fik hun fiblen med i sin grav, og hvad var det for en tid hun levede i? Det er sandsynligt, at den unge kvinde hed Alugodo, og hun er hermed den første person på Furesøegnen, som omkring år 200 træder ud af historiens anonymitet med sit navn indridset med runer på sin fibel.

Rosetfibler har altid vakt opmærksomhed på grund af deres størrelse og pragtfulde udførelse. De er rigt dekorerede og er håndværksmæssigt komplicerede smykker, der består af 40-60 forskellige enkeltdele. Rosetfibler findes så godt som altid kun i rige kvindegrave.

Værløsefiblen er i dag udstillet på

Nationalmuseet, hvor den har en meget fremtrædende plads i udstillingen om romersk jernalder. De øvrige genstande fra graven er udstillet på Furesø Museer.

Alugodfundet

Da arkæologen fra Nationalmuseet efter forviklinger med de tyske myndigheder nåede frem, var graven desværre fuldstændig ødelagt i forbindelse med entreprenørens jordarbejde. Derfor blev der ikke tale om nogen egentlig arkæologisk udgravning, men kun om en aflevering af fund og oplysninger samt en gennemsøgning af området, herunder nogle jordbunker. En årvågen og samvittighedsfuld arbejdsmand havde heldigvis tilkaldt Nationalmuseet, da rester af et skelet fra et menneske, en stor såkaldt rosetfibel af sølv og andre genstande kom frem ved jordarbejdet.

Fundstedet er en lille nu delvis bortgravet og for længst tilgroet sandbanke i det nordlige område af flyvestationen, tæt ved og vest for den gamle landevej mellem Kirke Værløse og Jonstrup. Netop her foretog i oldtiden egnens vigtigste nord-

Fig. 2. Den lille armbrøstfibel af sølv

syd-gående vejstrøg. Lokaliteten har i Nationalmuseets Sognebeskrivelse fået nr. SB 34. I en dybde af cirka 1,5 m kunne man konstatere rester af en øst-vest-orienteret grav, omgivet af marksten, 2-3 gange hovedstørrelse. Ud over skeletresterne reddede Nationalmuseet flere mere eller mindre beskadigede genstande: den nævnte rosetfibel samt en mindre sølvfibula, en bronzeøse med en tilhørende si, en større sølvnål, to grønne glasperler og skår af to mindre lerkar (fig. 2,3,4 og 5). Arbejderne på pladsen oplyste, at der desuden var fundet en bronzespand, der desværre var bortkommet. De forskellige genstande, herunder den mindre sølvfibel, daterer fundet til omkring år 220-230 e. Kr. – det vil sige i den første del af yngre romersk jernalder, som strækker sig fra omkring 160 til ca. 375 e.Kr.

I nærheden af den første grav blev der fundet knoglerester og lerkar fra to andre lidt senere grave. Grav 1 kan derfor opfattes som en centralgrav på en gravplads fra yngre romersk jernalder.

Alugodkvindens skelet

Selv om sandjord ikke er særlig bevarende for knogler, var de frembragte skeletdele ret velbevarede, men skelettets placering i den øst-vest-orienterede grav kendes ikke. Skeletdelene omfatter foruden et ret velbevaret kranie størstedelen

Fig. 1. Værløsefiblen

Fig. 3. Si og øse af bronze

af lemmeknogle, nøgleben og skulderblade fra et menneske, som er bestemt til at være en kvinde. De antropologiske undersøgelser tyder på, at kvinden kan have været meget ung, måske kun omkring 20 år gammel. Kraniet er forholdsvis stort og over middelstørrelse og fremtræder med en kraftig modelleret profil (fig. 6). Hagepartiet er defekt, men overmundstænderne har uden tvivl været noget fremspringende med udpræget overbid. Kraniets næseryg indicerer, at kvindens næse har været stor, smal og krum. Tænderne er meget velbevarede og uden caries, og tandstillingen er regelmæssig. Lemmeknoglene er overordentlig gracile, lange og slanke med svagt udviklede muskelspor. Legemshøjden kan beregnes til omkring 161 cm.

Værløsefiblen fra Alugodgraven

Værløsefiblen er fundets hovedstykke (fig. 1). Det er en stor og relativt velbevaret rosetfibul af sølv, og da den blev rensat på Nationalmuseet, viste det sig, at der på begge sider af nåleholderen var indgraveret et hagekors eller svastikategn. Desuden var der på nåleskedens ene side indridset en meget tydelig og veludført runeindskrift, der kunne læses som Alugod. Værløsefiblen var på fundtidspunktet den eneste kendte fibel med runeindskrift, og den er stadig den eneste i Danmark med både runer og hagekors. Som beskrevet i det følgende afsnit, indikerer fiblen interessante forhold om dens ejer.

Fig. 4. To lerkar fra Alugodgraven

Fiblen er en stor 10 cm lang rosetprydet pragtfibula af sølv, og den er karakteriseret ved sin rige, næsten overdrevne udsmykning med rosetter udført af forgyldt sølvblik.

De typiske hvælvede og klokkeformede rosetter er indrammet af smalle, tværrillede sølvtråde. Rosetterne er fastholdt af brede, flade sølvringe på tynde sølvskiver. Fiblens s-formede bøjle og den høje nåleholder er støbt i et. Fiblens lange spiral (omkring en spiralakse) med tilhørende nål er fastgjort til bøjlen, således at fiblen kan fungere som en sikkerhedsnål. Bøjle, nåleholder og spiral med nål er således fiblens funktionsmæssige del. Fiblens syv rosetter udgør sammen med ornamenten og andre udsmykninger fiblens udsmykningsmæssige del.

Fig. 5. Sølvnålen. Nålen måler nu 16,5 cm og har oprindeligt været 6-7 cm længere

Som nævnt er Værløsefiblens høje og brede nåleholder ornamentet på begge sider, udført med en fin gravering i såkaldt tremolerstik. Med en lille punsel eller mejsel har man hamret mønstret på nåleholderen. Ornamentikken er ens på begge sider og består af et enkelt smalt bånd eller ramme, der følger nåleholderens kant lidt inden for denne. Dog er dette bånd i den øverste ende af holderen dobbelt. Nær den nederste brede del af holderens sider er der med samme teknik indgraveret de to hagekors, anbragt lidt væk fra enden. Tegnene balancerer smukt inden for rammeudsmykningen på nåleholderen, og hele den nævnte ornamentik står meget klart og vel-disponeret.

Runeindskriftens seks runer er indridset med et skarpt instrument

Fig. 6. Alugodos kranie

Fig. 7. Ormehovedringen af guld fra Kirke Værlose

(ikke tremolerstik) og kun på den ene side af nåleholderen. Runerne er klempt sammen mellem hagekorset og de dobbelte bånd i nåleholderens anden ende. Nogle af runerne er ridset ind over den øvrige ornamentik. Det betyder at runerne er indridset efter at fiblen er færdigfremstillet med tremolerudsmykningen, og runeristeren har ikke beregnet pladsen til runeindskriften særlig godt, for den sidste del af indskriften er blevet noget klempt op mod hagekorset.

Værlosefiblen skønnes at være lagt i graven omkring år 220-230 e. Kr., og ud fra andre gravfund af tilsvarende rosetfibler vurderes denne fibeltype at være fremstillet over en meget kort periode på 30-50 år, hvilket betyder at denne smykkeform kun har været brugt i en eller højst to generationer. På Værlosefiblen ses kun en smule slid efter brug på nåleholderens underside. Når fiblen bæres, vender spiralen nedad, og spiraldækket fremad. Dette felt og bøjljen med tre og to

rosetter bliver hermed den mest synlige og dominerende del af fiblen. Fiblen har tjent som en kombineret sikkerhedsnål og nok først og fremmest som et brystsmykke og et værdighedstegn. Tøjet må sandsynligvis have været af en kraftig kvalitet for at kunne bære den store og tunge fibel. Det er foreslået, at fiblerne har været anvendt som ophæng for en eller flere perlekæder.

Runer og navnet Alugod samt hagekors

De første runer anvendtes i Danmark i årene 150-170 e. Kr., og Værlosefiblen er fra første del af 200-tallet. Der er derfor tale om meget gamle runer. Runerne var en fællesgermansk skrift, som blev skabt af den alfabetudvikling, der havde fundet sted i Middelhavsområdet i det 1. årtusinde f.v.t. I dag kendes der fem fibler med runeindskrifter, hvoraf de tre er rosetfibler, og forskerne er enige om at runeindskrifterne på fiblerne er personnavne. Her hører enigheden op, og man mener navnene kan stå enten for mesteren, der fremstillede fiblen, eller giveren eller den der lod fiblen fremstille, eller som tredje mulighed navnet på den, der bar og ejede fiblen. Mesteren har anbragt hagekorset på en smuk og afbalanceret måde på Værlosefiblens nåleholder, og det ser således ikke ud til, at der under fremstillingen var tænkt på, at fiblen skulle forsynes med en indskrift. Dette indikerer at hverken mester eller giver har leveret navn til indskriften – så ville man sandsynligvis have indpunslet navnet som en del af fremstillingen. Dette synspunkt underbygges således af, at runeindskriften er påført efter fiblens fremstilling. Den almindeligste mening er derfor også, at Alugod er ejerens navn, og i dette tilfælde et kvindenavn indridset på fiblen, da den fik en ejer.

I romersk jernalder bestod person-

Fig. 8. Den fornemme kvinde fra Himlingøje i sin rigt udstyrede grav

navne normalt af to led, og mandnavne ender normalt med -ar, og kvindenavne normalt med -o. Fiblens ejer har derfor med ovenstående tolkning heddet Alugodo. At der kun står Alugod på fiblen, forklares med, at der er anvendt en tiltaleform (Alugod), og at pladsen på nåleholderen var knap.

Alugod eller Alugodo er det eneste kendte eksempel på dette navn, hvilket ikke er usædvanligt, da man kun kender meget få navne fra den tid. De sprogkyndige er enige om at -god betyder "god", og at alu er et trylle- eller værneord. Det i øvrigt smukke og feminine navn efter vor tids målestok kan således opfattes som et kærligt ønske om, at det vil gå navnebærerens godt – blive lykkelig – alt godt! Alu finder man i senere tiders germanske navne som Olbjørn (nordisk), Aluberht (tysk) og Ealuwine (engelsk). Alu, mener man også, var navnet på øl (alu, ale og øl). Trylleordet beskyttede øllet mod fordærv og troldtøj, og forsynede man også øltønden med en udløbstud udformet som en hane, var øllet sikret. Ved hanegal stod solen op, og alle overnaturlige skulle være under jorden, ellers sprang de i flint. De underjordiske hadede haner, som vi kender det

fra nutidens gamle eventyr og overtro.

Hagekorset eller svastika tolkes som et lykketegn og tolkes af de fleste som et frugtbarheds- og soltegn. Hagekorset, som på det gamle indoeuropæiske sprog sanskrit hedder suastika, kan her betyde "altgodt". Kombinationen af ordene alugod og svastika, der synes at betyde det samme, er tankevækkende.

Himlingøjecentret på Stevns og de rige på Furesøgnen

De arkæologiske fund viser at der i begyndelsen af yngre romersk jernalder var en magtkoncentration eller et fyrstedømme på Stevns omkring Himlingøje, hvor mange af tidens rigeste gravfund er gjort. Dette center styrede blandt andet importen af varer fra Romerriget og distribuerede forskellige prestige-genstande til sine allierede, først og fremmest i Danmark, men også i Norge og Sverige. Man finder prestigevarerne i elitens grave som fornemt romersk drikkeudstyr, for eksempel drikkebægre af glas, bronzeøser og tilhørende sier, bronzespande m.m. På centrets værksted fremstillede man fibler af sølv og fingerringe og armbånd af guld,

de såkaldte slangehovedringe. Centret styrkede magtpositionen ved alliere sig med andre magt- og rigdomscentre. De allierede fik drikkeudstyr og ormehovedringe af guld og måtte som betaling for eksempel indgå i forsvaret af det samlede magtområde. Jernalderen var en urolig tid, og de danske kystområder blev angrebet af små hærstyrker, der kom fra Skandinavien og Tyskland. En del af magtcentrets politik var også at styrke sammenholdet gennem ægteskaber. Derfor blev unge fyrstedøtre fra rigdomscentret formentlig sendt til andre centre som brude for lokale stormænds sønner.

I 1949 blev der fundet og udgravet en meget rig kvindegrav i Himlingøje, som man kunne datere til omkring år 200 e. Kr. (fig. 8). Kvinden døde i en alder af 40-50 år. Gravudstyret er meget rigt med romersk glas, drikkeudstyr af bronze, en rosetfibelf af samme type som Værløsefiblen og flere slangehovedringe af guld (fig. 9 og 10). For enden af en meget lang halskæde af glasperler hang der en amulet- eller salvedåse af sølv, som stammer fra de sarmatiske egne i Sydøsteuropa (fig. 11). I den forbindelse kan det nævnes, at udbredelsen af netop rosetfibleerne strækker sig helt til de sydøsteuropæiske egne og ned til Sortehavsområdet. Himlingøjegraven er optaget i sin helhed og er udstillet på Nationalmuseet i samme rum som Værløsefiblen. Den fornemme

Fig. 9. Himlingøjekvindens rosetfibelf

Fig. 10. En af Himlingøjekvindens to ormehovedringe

kvinde i graven her kan komme fra Sydøsteuropa som del af en brudealliance, hvor Himlingøjecentret herved har søgt at styrke handelsforbindelserne mod syd. På kvindens rosetfibel var der på nåleholderen indridset navnet viduhu(n)dar – det vil sige skov(ved)hund eller ulv. Dette navn tolkes som giverens eller fyrstens navn, den fyrste, der sandsynligvis var af meget høj rang, og som kvinden fra Sarmatien formentlig blev gift med.

Alugodo fra Værløse kan have været en kvinde fra Himlingøje, der som ung pige blev bortgiftet til en fyrstesøn, der boede på eller i nærheden af flyvestationens område. Med sig som et symbol på alliancen og sin status fik hun den fantastiske rosetfibel med sit navn indridset.

På Værløseegnen og omliggende områder er der som beskrevet fundet flere grave fra yngre romersk jernalder med fornemt drikkeudstyr

Fig. 11. Himlingøjekvindens smykkedåse fra Sarmatien

og guld. Alugodos grav er blot en af disse grave. Ved grustagning ved Kirke Værløse er der fundet en ormehovedfingerring af guld (fig. 7). Dette understreger, at der på Furesøegnen har været et magt- og rigdomscenter højt placeret i Himlingøjehierarkiet.

Alugodo og hendes nære familie

Lad os opsummere og komme med et kvalificeret gæt om Alugodpigens familieforhold.

Alugodos familie var med stor sandsynlighed fyrsteslægten i Himlingøje, som efter år 200 søgte at styrke deres magt med alliancer, blandt andet med en fyrsteslægt på Furesøegnen, hvortil Alugodo kom som brud.

Der er desuden en vis sandsynlighed for, at den fornemme Himlingøjekvinde var Alugodos mor eller bedstemor eller i hvert fald i nær familie med Alugodo. Ligeledes er det muligt, at Alugodos far eller bedstefar hed Viduhudar eller ulv.

Alugodo døde formentlig i en meget ung alder – måske nåede hun ikke at få børn? Derfor fik hun den fornemme rosetfibel med i graven. Den fibel, som netop fortæller, at Alugodo oprindeligt kunne være barn af Himlingøjeslægten og derfor var af høj rang og havde ret til at bære det smukke værdighedstegn. Desværre kunne hverken fibel eller de magiske tegn, selv med det værnende og kraftfulde ord Alugod samt med lykketegnene udformet som hagekors, beskytte hende fra den alt for tidlige bortgang.

Dette er naturligvis en hypotese, men dog en sandsynlig teori.

N.B.Thomsen
nbt@os.dk

Kontingent og abonnement på Fund&Fortid 2013

Betales senest den 15. januar 2013 - et girokort er vedlagt

Kontingent - alle inkl. et årsabonnement på Fund&Fortid	Pris
SDA-medlemskab for enkeltpersoner (personligt medlemskab)	260 kr.
SDA-medlemskab for unge under 21 år	120 kr.
SDA-medlemskab for museer, institutter, afdelinger, biblioteker m.m. Ved flere betalende institutioner i samme kommune betales kun fuld pris for den første.	340/140 kr.
SDA-medlemskab for amatørarkæologiske lokalforeninger med op til 50 medlemmer	440 kr.
SDA-medlemskab for amatørarkæologiske lokalforeninger med flere end 50 medlemmer	840 kr.
Abonnement på Fund&Fortid	
Abonnement på Fund&Fortid for enkeltpersoner eller foreninger uden medlemskab af SDA	240 kr.
Abonnement for medlemmer af en lokalforening der er medlem af SDA (foreningens navn skal meddeles ved betaling).	200 kr.

Du skal selv finde ud af hvilken medlemskategori du tilhører, og så betale det pågældende beløb.

NB! Enkelte foreninger betaler kollektivt, og i de tilfælde skal du sikre dig at der er betalt for netop dig!

Ved indbetaling bedes **navn, gade og postnr.** meddelt, for at du kan være sikker på at modtage Fund&Fortid. Hvis det er muligt, vil vi også gerne have oplyst **tlf.nr. og e-mail-adresse**, så evt. medlemskommunikation kan ske hurtigere.

Betaling sker til Karsten Pedersen, tlf.: 3888 4832, e-mail: kbp@pedersen.tdcadsl.dk, giro: 877-2010, bank: reg.nr. 1551, kontonr. 8772010.

Mere om tegning af abonnement og betaling på side 2.

John Petersen, sekretær i SDA